

Het aantal stukken dat per seizoen werd gespeeld, was veel groter dan nu. De KNS in Antwerpen deed er tien per jaar, dat was een beetje veel, maar goed. Er was tenminste een onderling gesprek waarbij veel werd gespeeld, en daar had je het dan met elkaar over. Nu worden er concepten gemaakt die van te voren worden aangekondigd en vervolgens uitgevoerd. Het betekent dat de actualiteit nauwelijks of geen ingang vindt. Het wordt wel beoogd, maar dat is eigenlijk hypocriet, want er kan niet vandaag worden beslist en morgen gedaan.

Toneelspelers zijn zich in onze grote huizen erg eenzaam gaan voelen. Ze hebben wel allerlei mensen die voor hen zorgen. Maar hebben zij daarom gevraagd? Ik weet het niet. Ze zijn gewoon inzetbaar geworden.

In Duitsland gaat het anders. Daar wordt een toneelspeler nog geapprecieerd. Men spreekt er over carrières van spelers, en niet alleen maar over regisseurs. Ook daar is de regisseur wel iemand met een bepaald aanzien, maar hij is niet de belangrijkste man, waar je alles aan ophangt.

Dus ja, ik stel me vragen bij een systeem als het onze. Ik wil daar niet bij horen, en ik heb voor die ontwikkeling ook nooit mee verantwoordelijk willen zijn. Toen we met Discordia zeven jaar geleden zonder subsidie vielen, hadden we overal naartoe kunnen gaan, want we zijn goede vakmensen. Maar ik wil me niet in een bedrijf inschakelen. Ik zou me daar niet thuis voelen. Voor ons zijn toneelspelers toch de baas.

Ik vraag me werkelijk af waar die organisaties zo voor nodig zijn. Het is natuurlijk wel prettig als het een beetje georganiseerd is, maar nu lijkt het me toch echt wel overgeorganiseerd. En dan hebben we het nog niet eens over het operabedrijf, waar ik helemaal gek van word. Er is niets waar zo weinig kan als in de opera. Hoe meer mensen, hoe minder er mogelijk is.

Je bent eind jaren zestig aan het toneel gekomen. Hoe heb je daar mei '68 ervaren?

Mei '68 was een vraagstelling. Er was een generatie die geen antwoord kreeg op de vraag wat er in de oorlog was gebeurd. Het ging met andere woorden om verwerking, en meer bepaald om het oorlogstrauma.

De Nederlandse Comedie bestond in die tijd voor een goed deel uit mensen die tijdens de oorlog hadden doorgespeeld en ook daarna hadden gedaan alsof er niets aan de hand was. Ze hadden zich toch wel kunnen realiseren dat daar op een gegeven moment een vraag over zou worden gesteld.

Maar mensen wilden dus niet meer weten wat er gebeurd was. Ik herinner me dat mijn vader dat al opmerkte toen *Voyageurs sans bagage* werd gespeeld. Hij zei: dat is een stuk over dingen die je niet meer moet weten, vanwege de oorlog. En dat is helemaal waar. Al die zogenaamde absurdistische stukken van Anouilh, van Beckett: die *amnesia*. Wat zou ik me ook willen herinneren van een periode die zo treurig is?

Mijn vader ging kijken en zei: godverdomme, ze hebben het gewoon weer gespeeld, en niet gelezen. Terwijl hij best wel mooi vond wat ze deden. Later zei ik hem: maar wat was er dan gebeurd als ze het wel hadden gelezen? Dan hadden ze het toch niet kunnen spelen? Daar hadden ze geen vorm voor gevonden.

De reden waarom we nog wel dat grote toneel spelen maar het eigenlijk niet meer hebben, is omdat de grote verhalen er niet meer zijn. Handke beklagt zich daarover. Hij doet dat heel mooi. Maar we hebben een geschiedenis van verschrikkelijke oorlogen achter ons. Er zijn te veel dingen gebeurd waardoor we liever niet meer zulke grote verhalen hebben.

Het publiek van vandaag is niet meer zo vertrouwd met de canon. Hoe gaan jullie daar mee om?

De wereld is heel erg veranderd, en daarmee ook de sociale functie van het toneel. Mensen zitten nu voor de buis en ook daarnaast hebben ze heel wat meer bezigheden dan vroeger. Ik heb vaak het idee dat wij hele ouderwetse mensen zijn die er genoeg in hebben om dat soort eigenaardige dingen te doen.

Er zijn een aantal dingen waarvan je denkt dat ze te ver af liggen van wat mensen vandaag weten. Dan pas je dat aan, je versimpelt. Er zijn ook dingen die je niet eens meer doet omdat je denkt dat ze niet begrepen zullen worden. Je zoekt een andere weg.

Je kunt vandaag inderdaad niet van de

ER IS NIETS WAAR ZO WEINIG KAN ALS IN DE OPERA. HOE MEER MENSEN, HOE MINDER ER MOGELIJK IS.

---

mensen vragen dat ze al die teksten gelezen hebben. Mensen weten er misschien niet veel van, maar ze hebben er wel van gehoord. Ze zijn ook veel beter opgeleid. Ze weten dan wel minder, maar ze leggen beter verbanden. Dus ik ben er niet zo bang voor dat dat een probleem oplevert. Mensen zeggen wel eens: met Google zijn we ons leven verloren. Waar heb je het over, denk ik dan. Ik lag als kind toch ook met de Winkler Prins Encyclopedie op de grond?

Op een keer speelde je in de Kaaitheaterstudio's *Kras* van Judith Herzberg. 's Middags was dat voor een publiek van jongeren, 's avonds voor volwassenen. Ik vroeg je of er een verschil was in hoe je dat deed, en je zei: nou, nee, ik speel toch altijd alleen maar voor mezelf.

Ja, natuurlijk. Nou ja. Het is ook zo. Je trekt je niks aan van die mensen. Maar je voelt hen wel en je hoort hen ook, je ruikt hen, en er is ongetwijfeld een verschil, maar je denkt daar niet over na. Je doet het gewoon. Zoiets heeft niets met je hersenen te maken, het heeft te maken met al die andere bewustzijnsmachines waarmee je leeft. Hersenen, moet je weten, zijn heel traag tot stand gekomen. Als je iets ruikt, wordt dat door je grote hersenen wel begrepen. Maar er is geen direct verband tussen je grote hersenen en dat wat ruikt. Het is echt helemaal geïsoleerd. Dingen als luisteren, kijken, achtervoelen, voorvoelen en aanvoelen zijn niet aan het verstand gebonden.

Als je niet voor jezelf speelt, dan verlies je je, en bedrieg je de mensen, want wat ze willen zien is iets oorspronkelijks, en het enige wat je aan oorspronkelijks kunt laten zien, dat ben je zelf.

Mensen hebben al te makkelijk het idee dat ze iets moeten begrijpen. Dat is eigenlijk een onzinnig iets. Als kijker ben je dan zo bezig met begrijpen dat je uiteindelijk heel conventioneel bent in je invulling daarvan. Het is bij het interpreteren zaak om zo min mogelijk scrupuleus te zijn – ik wil niet zeggen onvoorzichtig.